

цих інституцій і не мають представництв на нижчому адміністративно-територіальному рівні. Така ситуація об'єктивно не дозволяє таким органам виконувати норми Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» у повному обсязі та спонукає суб'єктів господарювання звертатися до обласних дозвільних органів безпосередньо, що є порушенням вимог вказаного вище Закону. За інформацією Держкомпідприємництва, в цілому по Україні місцеві дозвільні органи забезпечили участь своїх представників у роботі дозвільних центрів лише на 40%. Зокрема, державного пожежного нагляду (95%), санітарно-епідеміологічної служби (93,5%), земельних ресурсів (74%), Держархбудінспекції (63%), Державтоінспекції, головних управлінь МВС (38%), з питань водного господарства (12%) державного управління автомобільними дорогами (10%).

На сьогодні, на обласному рівні видаються документи дозвільного характеру територіальними (обласними) органами, зокрема: промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду; з питань охорони навколишнього природного середовища; карантину рослин; з питань водного господарства; з питань лісового господарства; із земельних ресурсів; ветеринарної медицини; державного управління автомобільними дорогами; Держархбудінспекції; Державної інспекції з енергозбереження; Державтоінспекції МВС України.

З агалом, темпи реформи істотно уповільнилася, а дозвільна система і сьогодні перешкоджає веденню підприємницької діяльності та залученню інвестицій. Відповідно до норм Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» приведено лише 16 законів України з 60 необхідних. Не відбулося суттєвого скорочення кількості документів дозвільного характеру. Не виконуються вимоги щодо скасування дозвільних документів, які є економічно необґрунтованими та неефективними – Держводгосп, Держкомзем, Держрибгосп, МКТ, Держмитслужба, Го-

ловдержжарантин, МВС, Мінагрополітики (виконано частково), Мінприроди (виконано частково), Мін'юст, МКТ, МОЗ, МОН. Залишаються складними процедури отримання дозвільних документів.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на певні позитивні поступу у покращенні інституційного середовища підприємницької діяльності в Україні, все ж можна стверджувати, що вони істотно впливають на висхідну динаміку трансакційних витрат підприємств, що стає передумовою послаблення економічної безпеки та сповільнення соціально-економічного розвитку України загалом. Частково реформовані та новостворені ринкові інститути призвели до формування інституційного середовища нового типу. Проте реальні процеси перехідного періоду засвідчили, що разом з ліквідацією у короткі терміни старих інститутів, які забезпечували виробничо-фінансову і соціальну стабільність, в Україні не були створені інститути, що могли б гарантувати сталий економічний розвиток, забезпечувати ефективний розвиток суб'єктів господарювання усіх типів та форм власності. Незважаючи на те, що за роки незалежності сформувалися майже усі необхідні елементи для функціонування економіки ринкового типу, основні механізми, що повинні забезпечувати дотримання формальних законних норм у контрактах і угодах, потребують суттєвого вдосконалення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Коуз Р. Природа фірми / Р. Коуз // Фирма, рынок и право : пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1993. – С. 33 – 53.
2. Ткач А. А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія : навч. посібн. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 304 с.
3. Інтернет-ресурс Держкомпідприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/index>

УДК 334.71:330.33 (447)

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ЯК ФАКТОРА СТАБІЛІЗАЦІЇ

БАЗАЛИЦЬКИЙ Д. М.

Вінниця

Світова економічна теорія і практика економічних трансформацій ринкової економічної системи засвідчує, що мале підприємництво відіграє специфічну і, водночас, фундаментальну роль у стабілізації ринкової економіки, особливо в її становленні. Так, як відомо, мале підприємництво здійснює вагомий вплив у створенні робочих місць, реалізації інновацій, впровадженні нових товарів та послуг тощо. Проте, визначити, наскільки ж важливим є малий бізнес, досить складно,

оскільки не існує єдиного надійного джерела даних по малому бізнесу. Частково це пов'язано з тим, що саме поняття «малий бізнес» є досить відносним.

На сьогодні і в теорії, і в практиці не існує єдиного визначення суб'єктів малого підприємництва. Так, для позначення цієї категорії використовується цілий ряд понять: «суб'єкти малого підприємництва», «малий бізнес», «мале підприємництво», «малі підприємства», «підприємці», «приватні підприємці». Незважаючи на значну кількість праць в цьому напрямку, на жаль, дотепер чіткого, заснованого на науковій теорії, однозначного визначення цих понять не сформульовано.

Поміж сучасних вітчизняних дослідників, які займаються питаннями малого підприємництва та його

ролі в структурі ринкової економіки, необхідно відзначити З. Варналія, О. Варановського, Л. Воротіну, І. Жиліяєва, А. Кисельова, Ю. Клочка, Т. Ковальчука, В. Корнеева, В. Кредісова, І. Кузнецову, Є. Реверчука, В. Сизоненка, О. Титаренко, Л. Хмелевську, та інших. Окремі питання створення умов розвитку підприємництва розглядаються також у наукових працях українських учених-економістів, зокрема Л. Безчасного, В. Бородюка, В. Гейця, В. Голякова, А. Гриценка, М. Долішнього, В. Новікова, Ю. Палкіна, Ю. Пахомова, В. Рибалкіна, В. Савчука, В. Степаненка, О. Турчинова, А. Чухна та інших.

Метою статті є аналіз та обґрунтування існуючих критеріїв віднесення підприємства до групи малих та визначення місця малих підприємств в національній ринковій економіці як фактора стабілізації.

Роль і місце малого підприємництва в національній економіці найкраще проявляється у властивих йому функціях.

По-перше, мале підприємництво робить неоціненний вклад у формування конкурентного середовища. Відомо, що в умовах вільної ринкової економіки конкуренція є відображенням відносин змагання між господарськими елементами, коли їхня самостійна діяльність ефективно обмежує можливості кожного з них вплинути на загальні умови обігу товарів на даному ринку, а також стимулює виробництво тих товарів, яких потребує споживач. Тоді діяльність учасників ринкових відносин набуває динамічного характеру, вона пов'язана з економічною відповідальністю та ризиком підприємця, що перетворює його в своєрідний соціальний двигун економічного розвитку. Мале підприємництво допомагає утвердженню конкурентних відносин, бо воно є антимонополічним за своєю природою, що проявляється в різноманітних аспектах його функціонування. З одного боку, малий бізнес внаслідок численності елементів, що його складають, та високого їх динамізму значно меншою мірою піддається монополізації, ніж великі підприємства. З іншого боку, за умов вузької спеціалізації й використання новітньої техніки воно виступає як дійовий конкурент, що підриває монополістичні позиції великих корпорацій. Саме ця особливість малого підприємництва відіграла суттєву роль в послабленні, а іноді й в подоланні розвинутими країнами притаманній великому капіталу тенденції до монополізації та затримці технічного прогресу [1].

По-друге, мале підприємництво, оперативного реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця його особливість набула в сучасних умовах важливого значення внаслідок швидкої індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу (НТП), зростання номенклатури промислових товарів та послуг.

По-третьє, величезним є внесок малого підприємництва у здійснення прориву у багатьох важливих напрямках НТП, передусім у галузі електроніки, кібернетики, інформатики. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукомісткої продукції, мале підприємництво тим самим виступає провідником НТП. Наприклад, більшість дрібних фірм,

що виникли наприкінці 1980-х років у Великобританії, є найбільш технічно оснащеними. А в США на сектор малого підприємництва припадає близько 50% науково-технічних розробок [2].

По-четверте, мале підприємництво робить вагомий внесок у розв'язання проблеми зайнятості. Ця функція проявляється у здатності малого підприємства створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки. У розвинутих країнах на малий бізнес припадає в середньому 50% усіх зайнятих та до 70 – 80% створених нових робочих місць [3].

По-п'яте, важлива функція малого підприємництва полягає в пом'якшенні соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, бо саме воно є фундаментальною основою формування середнього класу. Отже, воно виконує функцію послаблення властивої ринковій економіці тенденції до соціальної диференціації та розширення соціальної бази реформ, що здійснюються на даному етапі.

У різних країнах використовуються різні класифікаційні ознаки (критерії) визначення малого підприємства. Встановлено граничні величини, при досягненні яких підприємство перестає відноситись до категорії малих. Як правило, обмеження стосуються чисельності працюючих, розміру капіталу, річного обороту, обсягу інвестицій, валюти балансу тощо.

У світовій практиці нараховується більше 50 статистичних критеріїв віднесення підприємства до групи малих, які можна класифікувати як кількісні, якісні та комбіновані [4].

При кількісному підході частіше всього використовують такі легко доступні для аналізу критерії, як число зайнятих, обсяг продажу (оборот), балансова вартість активів. При цьому можливе використання лише одного із критеріїв, або ж їх комбінування.

Наприклад, в Японії до категорії малих і середніх підприємств у галузях оборонної промисловості, в будівництві, на транспорті, у зв'язку, комунальному господарстві відносяться юридично самостійні компанії з числом зайнятих до 300 чоловік або обсягом основного капіталу до 100 млн єн, оптовій торгівлі – до 100 чоловік або до 30 млн єн капіталу, роздрібній торгівлі й сфері послуг – до 50 чоловік або до 10 млн єн капіталу [5]. Отже, головними критеріями визначення малих і середніх підприємств в Японії є величина капіталу, чисельність робітників і галузева приналежність.

В Італії малий бізнес охоплює підприємства з чисельністю до 500 зайнятих. При цьому є досить багато виробництв, що використовують працю менше 20 робітників [5].

У Великобританії використовуються критерії величини обороту, активів і середньої чисельності зайнятих.

У Швеції, крім показника чисельності зайнятих, використовується ряд інших: стадія зростання; галузь економіки; сфера діяльності (місцеві, регіональні, загальнонаціональні масштаби); особливість власників підприємств і менеджерів (наприклад, іноземці, жінки тощо).

Варто зазначити, що кількісний варіант визначення малих підприємств має як переваги, так і недоліки. До *переваг* можна віднести доступність та простота з точки зору статистичних підрахунків. Про *недоліки* свідчить той факт, що вони «працюють» тільки для обмеженого кола підприємств, тобто існує трудність для порівняння.

Відповідно до законодавства України основними критеріями віднесення підприємства до категорії малих є обсяг валового доходу підприємства і чисельність його працівників, незалежно від форм власності: середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень.

Інший підхід до визначення розміру підприємств – якісний. При цьому підході основними критеріями є особливості діяльності та поведінки суб'єкта, обмежений доступ до ринку капіталу, невеликий сегмент ринку, який займає підприємство, та неспроможність здійснювати суттєвий вплив на його функціонування [6].

Наприклад, у Німеччині при віднесенні підприємств до сектора дрібного та середнього підприємництва застосовують такі критерії:

- ✦ єдність власності й управління;
- ✦ так звана видимість підприємства (обмеженість його масштабів), що дозволяє досягти високого ступеня трудової мотивації працівників;
- ✦ так зване сімейне ведення справи;
- ✦ особлива роль керівника такого підприємства;
- ✦ особливий характер фінансування (переважно за рахунок банківських кредитів), що породжує недостачу капіталу.

Переваги якісного підходу полягають у його теоретичному обґрунтуванні й обліку широкого спектра якісних критеріїв, таких як «система менеджменту», «система контролю продуктивності», «система мотивації продуктивності» тощо. У той же час труднощі доступу до внутрішньої інформації фірми для визначення якісних характеристик, а також досить широкий спектр самих якісних критеріїв представляють складність для практичного застосування якісного підходу при визначенні суб'єктів малого бізнесу.

У 1971 р. Болтонський комітет у Великобританії вперше запропонував комбінований підхід при визначенні малих підприємств у своїй країні – використання одночасно економічних і статистичних характеристик. До економічних критеріїв було віднесено такі ознаки: невеликий ринок збуту, який не дозволяє фірмі значно впливати на ціни і обсяг продукції; відсутність філій, тобто власник сам контролює свій бізнес; персоналізоване управління, при якому керівник бере участь у процесі прийняття всіх рішень. Статистичні критерії враховували кількість зайнятих і річний оборот підприємств в залежності від галузей, а також внесок підприємства у експортну діяльність країни, розвиток інновацій [6].

Але й комбінований підхід також нерідко критикувався, визначалися його як переваги, так і недоліки.

На наш погляд, розробка та застосування критеріїв для віднесення підприємства до сектора малого бізнесу має велике наукове та практичне значення, адже від прийняття тих чи інших критеріїв залежить: які підприємства віднести до малих, а які ні. У цьому випадку зміниться співвідношення між великим, середнім і малим бізнесом, величина державної підтримки розвитку малого підприємництва, а також зазнає змін статистична звітність. Звідси випливає і велика відповідальність державних органів за їх прийняття.

ВИСНОВКИ

Таким чином, мале підприємництво є невід'ємною часткою ринкової економічної системи, без чого така економіка і суспільство в цілому не можуть не тільки розвиватися, а й існувати. Великий капітал, безумовно, визначає рівень науково-технічного і виробничого потенціалу, але основою розвитку країн з ринковою системою господарювання, як свідчить світова практика є мале підприємництво як найбільш масова, динамічна та гнучка форма ділового життя. Саме в секторі малого підприємництва створюється і функціонує чималий обсяг національних ресурсів, які є живильним середовищем для середнього та великого підприємництва. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Римар М. В. Роль підприємств малого бізнесу в умовах трансформації економіки / М. В. Римар, Л. С. Гарасим // Науковий вісник. – 2003. – № 13.2. – С. 166 – 169.
2. Воротіна Л. І. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: Навч. посібник / Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартинюк, Т. В. Черняк; За ред. проф. Л. І. Вороніної. – 3-тє вид., доп. і перероб. – К.: Вид-во Європ.ун-ту, 2004. – 308 с.
3. Чубарева Л. І. Малий бізнес: теорія, механізми підтримки становлення та розвитку / Л. І. Чубарева: Автореф. ... канд. екон. наук. – Донецьк, 2008. – 20 с.
4. Андрущенко Г. О. Малі підприємства: критерії визначення / Г. О. Андрущенко // Формування ринкових відносин. – 2009. – № 10. – С. 245 – 248.
5. Дмитренко Н. В. Критерії визначення та місце малих підприємств в структурі ринкової економіки. / Н. В. Дмитренко // Вісник Донецького державного університету економіки і торгівлі. – 2007. – № 1. – С. 204 – 208.
6. Стадник В. О. Складові і чинники формування потенціалу розвитку малого підприємництва. / В. О. Стадник, О. С. Петрицька // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12. – С. 124 – 128.

Науковий керівник: к.е.н., професор Небава М. І.,
Вінницький національний технічний університет,
директор інституту менеджменту